

Egy jelentés margójára

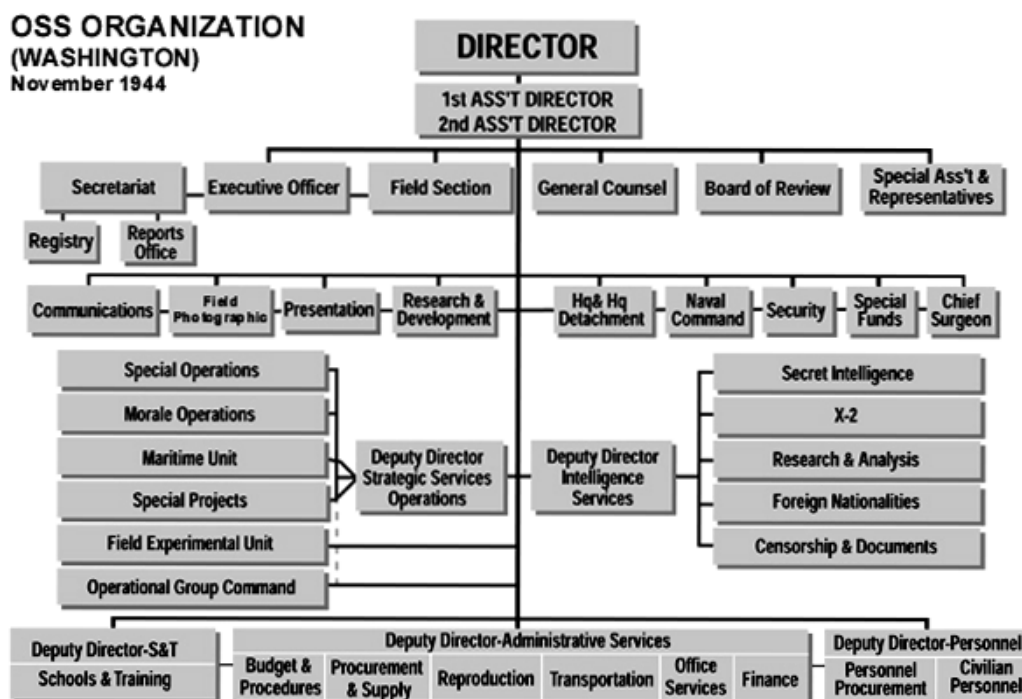
A sok dokumentum közül nem lehetett nehéz kiválasztani a legfontosabbat. „A zsidók Magyarországon” című 1944. októberi jelentés, amelyet a Stratégiai Szolgálatok Hivatalának (Office of Strategic Services, OSS) Kutatási és Elemzési Osztálya (R&A) készített, a magyar háborús bűnösök hosszú listájával végződött.¹ Himler Márton, avagy Martin Himler ezredes, az OSS magyar szekciójának nemrég kinevezett vezetője² 1945 tavaszán azzal a megbízással érkezett Ausztriába, hogy összhangban Franklin D. Roosevelttel amerikai elnök 1942. december 8-án kiadott nyilatkozatával – amelyben Roosevelt nyilvánosan elítélte a zsidók megsemmisítésének náci politikáját és kijelentette, hogy a harcok megszűnésével Amerika felelősségre fogja vonni mindazokat a bűnözőket, akik a tömeggyilkosságokért felelősek³ – szedje össze a menekülőben lévő magyar nyilasokat és más magyar náci kollaboránsokat. Amikor a harcok már véget értek, az amerikai hadsereg harmadik törzse Salzburgban állomásozott. Himler Márton itt dolgozott.⁴ Vele működött együtt George Granville, a hetedik hadseregnél Augsburgban állomásozó, ugyancsak magyar származású kémelhárító (CIC), aki Szálasit, Bárdossyt, Imrédyt és Reményi-Schnellert vitte a Salzburg melletti amerikai internálótáborba. Himler így foglalja össze az ezután történeteket:

Donovan general [tábornok] felhívott Nürnbergből és azt az örömhírt közölte, hogy magyarokat Nürnbergben felelősségre vonni nem fognak; hogy a legfőbb katonai parancsnokság teljesíti a Szövetséges Ellenőrző Bizottság budapesti főparancsnokának, Key generálisnak a kérését, amit úgy Donovan general [tábornok], mint én támogattunk, s minden magyar rabot hazaszállítunk.⁵

William J. Donovan volt Himler főnöke. Donovan Roosevelt 1942. június 13-i hadi utasítása alapján szervezte meg az OSS-t.⁶ Néhány hónappal Amerika meg-

támadása előtt felkérte Allen Dullest Roosevelttel új hírszerző irodája (Office of the Coordinator of Information, COI) New York-i alosztályának az irányítására.⁷ A COI vezetője ő maga volt. Lényegileg a COI-ból nőtt ki az OSS. A Stratégiai Szolgálatok Hivatala a tengelyhatalmak által megszállt, illetve a német szövetségi rendszerhez tartozó országokban az ellenállás szervezésének és anyagi-technikai támogatásának központi hírszerző szerve volt. Szabotázs- és diverziós cselekmények végrehajtása, hírszerzés és propaganda, kapcsolatok kiépítése, felkelések szervezése, valamint lélektani hadviselés és fekete rádióadók működtetése tartozott a feladatai közé.⁸ Donovan több mint 16 000 ügynököt alkalmazott az ellenséges és megszállt területeken. Magyar származású ügynökök dolgoztak az OSS-nek a Kárpát-medencében. Keszthelyi Tibor a Felvidéken működött 1944-ben. 1944. október 7-én az OSS 15 ügynököt fegyverekkel és lőszerrel felszerelve Bariból Besztercebányára küldött. Köztük volt Kovács Pál, alias Steve vagy Stefan Kora, aki Léván keresztül tartott rádiókapcsolatot a központtal. A szintén Bariból érkezett Magyar Gyula, fedőnevén Francis Moly felvette a kapcsolatot a hercegprímással, és a Szálasipuccs előtt még Horthyval is tárgyalt.⁹ Egy helsinki ösztöndíjas magyar diák rendszeresen hazalátogatott Budapestre és titkos rádió segítségével információkat küldött a Szövetségeseknek.¹⁰ Ilyen ügynök lehetett „S forrás”, aki „A zsidók Magyarországon” című jelentéshez szolgáltatva az információk egy részét.

Maga a jelentés Washingtonban készült, az OSS Kutatási és Elemzési Osztályán (R&A). Ennek az osztálynak hármas feladata volt: 1. általános tanulmányok készítése régiókról; 2. speciális tematikai elemzések régiókról vagy egy országról; 3. külpolitikai tanulmányok a Külügyminisztérium részére. Hamarosan sor került a

Napi Felderítő [intelligence] Összefoglaló és a Politikai Heti Hírósszefoglaló [intelligence] rendszeres elkészítésére.¹¹

Donovan tábornoknak az volt a véleménye, hogy a hírszerzést a könyvtárakban – az újságok elolvasásával, a minisztériumok bizonyos iratainak tanulmányozásával – kell kezdeni. Így lett az alap kutatás egyik központja a Kongresszusi Könyvtár és a magyarországi követségnek a magyarországi helyzet kiértékelése szempontjából fontos levéltára, amely Budapestről átköltözött Washingtonba, miután a magyar kormány 1941-ben hadat üzent Amerikának. Az R&A Osztály vezetője William Langer harvardi történészprofesszor volt, aki több mint 900 tudóst alkalmazott: főleg történészeket, közgazdászokat, földrajztudósokat és politológusokat, pszichológusokat, antropológusokat, valamint diplomatákat. Itt dolgozott – csak a leghíresebbeket említve – Arthur Schlesinger Jr., Walt W. Rostow, Edward Shils, Herbert Marcuse, H. Stuart Hughes, Gordon Craig, Crane Brinton, John King Fairbank, Sherman Kent, Ralph Bunche.¹² Az OSS konzultánsai között volt báró Apor, volt római követ, Eckhart Tibor, a Kisgazda Párt Amerikába menekült volt vezére vagy Habsburg Ottó.¹³ Vámbéry Rusztem professzor a háború alatt az OSS rendkívüli tanácsadója volt.¹⁴ Nicholas Richard Doman, a budapesti születésű amerikai jogász is az OSS-nek dolgozott.¹⁵

Európában a magyar akciókat Robert Murphy irányította az olaszországi Bariből. Ő szervezte az OSS

kontingenseit a Szövetséges Erők Főhadiszállásának segítségével.¹⁶ Allen Dullest – egy ismert New York-i ügyvédet, jó svájci összeköttetésekkel – választotta ki Donovan tábornok 1942 májusában, hogy Bernben szervezzen meg egy OSS-küldetést.¹⁷

1942. december 1-jén Gróf Pongrácz Jenő¹⁸ politikai bankettre hívta meg elvbarátait. Közöttük volt Horthy kormányzó fia, Miklós¹⁹ és gróf Bethlen István, volt miniszterelnök, a konzervatív ellenzék egyik vezéralakja.²⁰ A résztvevők egy ideiglenes kormány megalakításáról tárgyaltak. Bethlen Lászlófalvi Velics Lászlót javasolta külügyminiszternek. Velics 1939 óta Magyarország athéni követe volt és korábban a Népszövetségben képviselte az országot.²¹ Néhány hónappal ezután, 1943 júniusában, két amerikai megbízott, Allen Dulles²² és Royall Tyler²³, Svájcban találkozott Baranyai Lipóttal²⁴, aki Kállay Miklós²⁵ miniszterelnök titkos megbízottjaként tárgyalt Magyarország kiugrási lehetőségeiről a háborúból. Abban állapotok meg, hogy a részleteket Royall Tyler és egy magyar diplomata, Apor Gábor²⁶, Velics László vagy Bakách-Besseney György fogja megbeszélni.²⁷

Dulles és Donovan magyar hírszerző egységet szervezett Bécsben, amely mind a francia, mind a szovjet pénzügyi és gazdasági manipulációkat szemmel tartotta Közép-Kelet-Európában.²⁸ Ezenkívül az OSS-ügynökök még Magyarország teljes felszabadítása előtt újabb és újabb jelentéseket küldtek a magyar zsidóság helyzetéről. 1944 novemberében újabb deportálásokról

írtak. Már 27 000 budapesti zsidót szállítottak ki Németországba kényszermunkára, de Eichmann még nem döntötte el, hogy mi legyen az élve maradt további 120 000 üldözött sorsa.²⁹ A 733. számú decemberi OSS-jelentés beszámol a 440 000 főnyi zsidóság sorsáról és arról, hogy a munkaszolgálatosokat egybegyűjtik, mielőtt Eichmann visszatérne Berlinbe.³⁰ E kor kutatói valószínűleg sok újdonságot fognak találni a Washington által nemrég hozzáférhetővé tett OSS-iratok között, de „A zsidók Magyarországon” című dokumentum fontosságát egyik ilyen beszámoló sem homályosítja el. Ez ugyanis először vetette föl a magyar holokausztért viselt felelősség kérdését. A magyar társadalom és a magyar politikai elit ilyen mérvű értékelése Magyarországon csak az 1990-es évektől indult el.

HIDAS I. PÉTER

Bár nem kellene külön kibangsúlyozni, de az esetleges félreértések elkerülése végett, mégis megteesszük: az itt következő összefoglaló: dokumentum. Így látta, így értékelte az amerikai szemlélő mindazt, ami Magyarországon a zsidókkal történt – mégpedig szinte párhuzamosan az eseményekkel vagy a történetek után azonnal. Az eseményeket, s különösen az abban résztvevőket ma sokkal árnyaltabban, esetenként másképp értékeljük. Ez a ritka dokumentum nem annak a képe, hogy mi történt, hanem annak, hogy mindezt hogyan látták, s mindez hogyan látszódott.

A szerk.

JEGYZETEK

¹ „The Jews in Hungary”, Washington, 19 October 1944, Office of Strategic Services; Research and Analysis Branch, R&A No. 2027, OSS/State Department Intelligence and Research Reports, Part IV. Germany and its Occupied Territories During World War II. University Publications of America/Frederick, M.D.

² Target Central Europe: American Intelligence Efforts Regarding Nazi and Early Postwar Austria, Siegfried Beer Professor, Karl-Franzens Universität Graz, Austria, August 1997, Working Paper 97-1© 1997 by the Center for Austrian Studies, 46. lábjegyzet.

³ Joseph E. Persico: *Roosevelt's Secret War; FDR and World War II Espionage*. Random House, New York, 2001. 220. o.

⁴ Himler Márton 1958-ban könyvet írt Amerikában *Így néztek ki a magyar nemzet sűrűségei* címmel.

⁵ Zinner Tibor és Róna Péter: *Szállasiék bilincsen. I.: A Hűség Házától az Andrássy út 60-ig*. Lapkiadó Vállalat, Budapest, 1986. 122. oldal; Himler Márton a magyar Köztársasági Érdemrend II. Osztályával tüntette ki Nagy Ferenc és Tildy Zoltán.

⁶ Corey Ford: *Donovan of OSS*. Little Brown, Boston, 1970. 336. o.

⁷ John Loftus and Mark Aarons: *The Secret War Against the Jews; How Western Espionage Betrayed the Jewish People*. St. Martin, New York, 2000. 75. o.

⁸ Sipos Péter (szerk.): *Magyarország a második világ-*

háborúban; Lexikon A–Z. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1997. 406. o.

⁹ Charles Fenyvesi: „Két ügynök: a monsignore és a szerelő”, *Válasz*, I. évfolyam 4. szám. 2001. 05. 04.

¹⁰ Johnson levele a külügyminiszternek (Secretary of State), 1944. április 7. Stockholm. National Archives of the United States, State Department, Európai Osztály, NAUSSD 864.01/503.

¹¹ Siegfried Beer, i. m.

¹² Michael Warner, CIA History Staff, May 2000, <http://www.cia.gov/cia/publications/oss/art01.htm>

¹³ 1944. július 13. Nápoly. Robert Murphy továbbítja Brand levelét a külügyminiszternek (Hull National Archives of the United States, State Department, Európai Osztály NAUSSD, 864.01/7-1344.); 1944. március 24. Memorandum a magyar akcióról a külügyminiszternek és helyettesének, National Archives of the United States, State Department, Európai Osztály NAUSSD, 864.01/488

¹⁴ Vámbéry-kollekció, 1. sz. doboz, Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford University, Stanford, Ca.USA.

¹⁵ „Nicholas Doman, 90, Lawyer and Writer”, *The New York Times*, 2004. February 9,

¹⁶ 1944. március 24. Memorandum a magyar akcióról a külügyminiszternek és helyettesének, National Archives of the United States, State Department, Európai Osztály NAUSSD, 864.01/488

¹⁷ Corey Ford: *Donovan of OSS*. Little Brown, Boston, 1970. 335. o.

¹⁸ 1890–1966. Kormányparti képviselő: 1931–1939.

¹⁹ Horthy Miklós, ifj. (1907–1982), Horthy Miklós kormányzó fiatalabbik fia. 1939-től 1942-ig Magyarország braziliai követe, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. Felsőházi tag. 1944-ben az ún. kiugrási irodát vezette.

²⁰ Bethlen István gróf (1874–1947). Miniszterelnök: 1921–1931.

²¹ Egy amerikai gillnets szerint Ottlik György, a budapesti *Pester Lloyd* szerkesztője és Ullein-Reviczky Antal, a Magyar Külügyminisztérium Sajtó Osztályának vezetője is szóba jött, de az amerikaiak jobban szereték volna egy különleges németellenes hivatal felállítását a kabinetnek alárendelve (1943. január 14-i sürgöny Bernből Washingtonba). National Archives of the United States, State Department, NAUSSD, 740.0011, European War 1939/27139.

²² 1893–1969. A Stratégiai Hírszerző Szolgálat (OSS) berni rezidenciájának vezetője 1942-től 1945-ig.

²³ 1884–1953. Amerikai pénzügyi szakember. A 30-as években a Népszövetség pénzügyi bizottságának tanácsadója a Magyar Nemzeti Bank mellett.

²⁴ 1894–1970. A Magyar Nemzeti Bank elnöke 1938-tól 1943-ig.

²⁵ 1887–1967. Miniszterelnök 1942. március 9-től 1944. március 19-ig.

²⁶ 1889–1969. Vatikáni követ 1939–1944.

²⁷ Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Harmadik kiadás. Kossuth, Budapest, 1988. 350. o.

²⁸ Siegfried Beer, i. m.

²⁹ 471. és 542. számú gillnets, Amerikai Nemzeti Levéltár, NARA Interagency Working Group (IWG): Record Group 226, Boxes 440–442.; Boston Series Reports [based on information supplied by George Wood (Fritz Kolbe)]

³⁰ Uo. 441. doboz.